

Didactisch is het boek niet altijd even sterk. De auteurs introduceren meerdere begripkaders zonder deze met elkaar te verbinden. Daardoor is soms onduidelijk waarom de auteurs bepaalde onderwerpen behandelen. Op sommige plaatsen oogt het boek als een opsomming van literatuur die Coghlan en Brannick toevallig hebben weten te vinden. Zo verwijzen zij naar vijf werken waarin iets staat over ‘voorkennis van de onderzoeker’. Elk van die werken benadert het onderwerp echter vanuit een totaal andere invalshoek. Zonder rode draad is voor de lezer onduidelijk waarom hij moet weten over theoretische indeling nummer vier en vijf, als hij zojuist drie andere benaderingen heeft gezien.

Verder is het jammer dat de auteurs een strikt onderscheid maken tussen actieonderzoek binnen organisaties en emancipatorisch onderzoek dat zich in hun ogen richt op de context buiten de organisatie. Actieonderzoek binnen organisaties lijkt daardoor een aangelegenheid die losstaat van de sociaal-maatschappelijke context. Ten onrechte in mijn ogen, aangezien organisaties ook een maatschappelijke rol vervullen.

Conclusie

Het boek van Coghlan en Brannick is een goed vertrekpunt voor mensen die in hun organisatie willen beginnen met actieonderzoek. Het biedt een kapstok om de juiste vragen te stellen en aanvullende informatie te vinden. Hoewel het boek didactisch beter kan, blijft het prettig leesbaar. Een aanrader als u zich geroepen voelt persoonlijke ontwikkeling en intervisie in uw organisatie naar een hoger plan te tillen.

Literatuur

Pettigrew, P. (2003). Power, conflicts and resolutions: a change agent's perspective on conducting action research within a multiorganizational partnership. *Systematic Practice and Action Research*, 16(6), 375-91.

Vlaanderen is verleden tijd

Fred Wester

Dhoest, A. *De verbeelde gemeenschap: 50 jaar Vlaamse tv-fictie en de constructie van nationale identiteit*. Leuven: Universitaire pers Leuven, 2004, 251 pagina's, ISBN 905867374X. € 32,50.

Dit boek is een bewerking van het proefschrift dat Dhoest heeft geschreven. Het is gebaseerd op een onderzoek naar Vlaamse fictieseries zoals die in de afgelopen vijftig jaar voor de televisie zijn uitgebracht. Naast interviews met programmamakers en schrijvers en inhoudsanalyse van het seriemateriaal is ook aandacht geschonken aan de receptie van de series door pers en kijkers.

Het boek start (hoofdstuk 1, 'Media en nationale identiteit') met een bespreking van het begrip 'nationale identiteit' en de relatie daarvan tot de media. Het gevoel een natie te zijn is niet bij de geboorte aan de leden van de samenleving meegegeven, maar wordt ontwikkeld binnen de culturele kaders van die samenleving. Volgens Dhoest is Vlaanderen hiervan een goed voorbeeld: voor 1830 bestond Vlaanderen eigenlijk niet en daarna is er na verloop van tijd de Vlaamse beweging ontstaan, in eerste instantie als een taalbeweging die het Nederlands als norm had. Net zoals dat voor elke nationale identiteit moet gebeuren, zijn de Vlaamse identiteit en de Vlaamse natie met terugwerkende kracht eigenlijk geconstrueerd, en wel in de loop van de twintigste eeuw. Taal, cultuur en volksaard zijn als het ware achteraf gedefinieerd door selectief te shoppen in de schatkamers van de geschiedenis.

Deze constructieprocessen gelden voor elke natie, maar in sommige gevallen (zoals Vlaanderen, maar ook fusielanden als Duitsland, Joegoslavië of de Sovjet-Unie) moet er extra hard aan worden getrokken. Hier zien wij duidelijk dat naties *imagined communities* (Anderson) zijn en de verbeelding daarvan moet de mensen worden aangeleerd. De media spelen dan een belangrijke rol, omdat zij aandacht schenken aan cultuurproducten die het waard zijn bewaard en beschermd te worden. Dat wat wij delen, wordt in de taal (gezegden, uitdrukkingen) vastgelegd en via gesprekken, opvoeding en onderwijs doorgegeven. Maar in media als schilderijen, boeken en films worden soms extra accenten gelegd omdat zij de eigenheid van het volk tot uitdrukking brengen. Dat wat gewoon en alledaags is, wordt dan omgezet in iets bijzonders dat onderscheidend werkt: Wij!

Dhoest gaat niet erg diep op deze processen in, maar start bij het alledaagse probleem van de media: hoe verbeelden zij de natie, in dit geval Vlaanderen? Vijftig jaar Vlaamse televisie is als het ware een mooie aanleiding om na te gaan welk impliciet verhaal wordt verteld in televisieverhalen over de Vlaamse natie.

Meer dan honderd voor de televisie gemaakte series werden onderzocht, slim genoeg door de eerste aflevering te nemen waarin veel over de sociale context van het verhaal en de personages moet worden uitgelegd.

Het boek gaat niet meteen in op de resultaten hiervan, maar geeft eerst (hoofdstuk 2, 'Het landschap van de Vlaamse tv-fictie') een overzicht van de ontwikkelingen op het gebied van de Vlaamse omroep. De komst van de commerciële omroepen heeft onder meer tot gevolg gehad dat het aantal Vlaamse televisieseries drastisch toenam: twee derde van het onderzoeksmateriaal stamt van na 1989. In het verlengde hiervan wordt in hoofdstuk 3 ('De productie: beleid en noodzaak') aandacht geschonken aan de producenten en hun overwegingen bij de productie van het televisiemateriaal. Door middel van interviews met centrale figuren in het productieproces krijgt men een scherp beeld van de gedachtewereld achter de verbeelding. Het echte Vlaanderen werd bij de BRT aanvankelijk verbonden met de literatuur van Ernest Claes: een voor de kijkers herkenbaar Vlaanderen, waarin armoede troef is. De komst van VTM wordt als een breuk in deze trend gezien, maar omdat zij willen aansluiten bij de kijkers, keert dit versteende beeld van Vlaanderen in de series veelal terug.

Hoe dit eruitziet, wordt uitgebreid beschreven in hoofdstuk 4 ('De tekst: een discours over Vlaanderen'). De meeste series gaan niet direct op de nationale identiteit in, maar indirect vertellen deze in Vlaanderen gesitueerde verhalen over Vlaamse personages natuurlijk wel hoe het er in Vlaanderen aan toegaat. De patronen in de inhoud worden via een viertal thema's besproken. Het thema geschiedenis gaat in op het gerepresenteerde verleden, maar meestal gaat dat niet ver terug in de tijd. Zo verwijzen de meeste verhalen terug naar een gedeeld verleden dat we ergens aan het begin van de twintigste eeuw moeten situeren. Men was arm en woonde op het platteland en dus sprak men dialect, de echte taal van Vlamingen. Daarmee is ook het patroon van het volgende thema gegeven: cultuur. De makers baseren zich aanvankelijk op literaire werken om de volkse cultuur te verbeelden. Na de komst van de commerciële zenders zijn de historische series minder dominant. Soaps en sitcoms geven een meer hedendaags beeld van Vlaanderen, naast het folkloristische uit de historische series. Het thema taal is zo interessant, omdat er spanning bestaat tussen het in de Vlaamse beweging voorgestane Nederlands (dat in sommige series, maar ook in nieuwsprogramma's naar voren komt) en het in de series dominerende beeld van de vele dialecten. Het dialect verwijst aldus niet alleen naar het verleden maar ook naar stand: volkse cultuur. Na de komst van de commerciële zenders wordt het dialect vooral verbonden met sitcoms en is dus een teken voor humor. Maar het algemeen Nederlands hoeft niet meer en er ontstaat een soort tussentaal waarmee een Vlaanderen wordt getoond waarin men zonder complexen Vlaamse taalvarianten gebruikt. Het vierde thema, volk en volksaard, gaat verder in op de representatie van de Vlaming. De Vlaming is volks, boers, stug, volgzzaam, deugdzaam maar op zijn tijd ook rebels, bazig of wulps. Maar in de nieuwe series komt een middenklasse naar voren, met zelfvertrouwen en mondigheid.

In hoofdstuk 5 ('De receptie: evaluaties en interpretaties'), ten slotte, wordt ingegaan op de ontvangst van de series, met name aan de hand van perskritieken. Daaruit wordt duidelijk dat tv-fictie veel kijkers trekt en zo deel uitmaakt van de gedeelde cultuur. Vandaar ook dat in de televisierecensies aanvankelijk de kwaliteit van de serie een belangrijk aandachtspunt is.

De studie over de representatie van Vlaanderen in tv-series is een zeer toegankelijk geschreven werk, waarin Dhoest heeft getracht patronen in de productie, inhoud en receptie van mediamateriaal met elkaar te verbinden. Fictieseries als *Wij, heren van Zichem* blijken een belangrijk onderdeel van het Vlaamse collectieve geheugen. Het is tegelijkertijd ook een zeer selectief beeld van wat op de achterflap de Vlaamse verzelfstandiging wordt genoemd. De culturele elite van mediamakers heeft een sterke hand gehad in de constructie van dit beeld, zo wordt uit deze studie duidelijk.

De analyse van de televisieseries is door de breedte van de studie noodzakelijk tot globale patronen beperkt gebleven. Daardoor komt het beeld van de Vlaamse identiteit maar in beperkte zin naar voren. Om dat beeld te reconstrueren is gebruikgemaakt van een topiclijst waarin thematiek en iconografie worden beschreven, aangevuld met veldnotities om de inhoud te typeren. Deze reconstructie vindt dus duidelijk op abstract niveau plaats, mede om een verbinding te kunnen leggen met het onderzoek van makers en recensenten.

ten. Het beeld kan dan ook via een meer diepgravende analyse in vervolgonderzoek worden uitgebreid en toegespitst. Zo vraag ik mij af: als Wij wordt verbeeld, waar wordt dat geheel dan tegen afgezet (van welke Anderen worden Vlamingen in deze series onderscheiden)? Wellicht dat Fransen als tegenhangers worden ingezet om de relevante culturele dimensies nader te thematiseren of zijn het eerder de Walen of juist de Nederlanders? Van mijn beperkte ervaring met deze series heb ik echter de indruk overgehouden dat het eerder gaat om inheemse krachten, bijvoorbeeld om een losmaking van de macht der zwartrokken of die van een, soms crimineel voorgestelde, politieke elite.

Reactie van Alexander Dhoest

Alexander Dhoest

De recensent geeft een goed – en mild – overzicht van de inhoud en doelstellingen van dit boek. Ik kan hem dan ook alleen maar bijtreden, maar wil graag twee bijkomende opmerkingen maken. Ten eerste, betreffende zijn kritiek dat het boek niet erg diep ingaat op processen van nationale identiteitsconstructie, wil ik opmerken dat het om een qua lengte gehalveerde bewerking van een proefschrift gaat, gericht op een breder publiek. Hier speelde een zeker ‘marktdenken’: wat in de eerste plaats moest sneuvelen, was de theoretische uiteenzetting en ook de methodologische verantwoording, die voor niet-communicatiewetenschappers minder relevant werd geacht.

Een tweede tekortkoming is inderdaad de vrij globale en abstracte analyse van de series, waar een meer diepgravende analyse op zijn plaats zou zijn. Dit was een centraal pijnpunt in het onderzoek: de noodgedwongen keuze tussen een meer diepgaande analyse van (enkele) programma’s en een analyse in de breedte – van alle series, zo veel mogelijk rekening houdend met contexten van productie en receptie. Uiteindelijk haalde de laatste optie het, mede omdat dit ook een terreinverkenkend onderzoek is. Maar er is zeker noodzaak tot meer diepgravende analyse, waar ik trouwens nu (onder meer) mee bezig ben.

Daarbij aansluitend kan ik de recensent alleen maar bevestigen in zijn vermoeden dat de zelfrepresentatie in Vlaamse tv-fictie nauwelijks uitgaat van een expliciet contrast tussen Wij en Zij – die laatste groep gedefinieerd als andere naties of culturen. In het verleden werden Vlamingen wel eens gecontrasteerd met Nederlanders en vooral met Franstaligen, maar zeker in dat laatste geval ging het vooral om de verfranste Vlaamse burgerij – dus eerder een fractie van de eigen natie dan een echte *outgroup*. Als er patronen van in- en exclusie te vinden zijn, gaat het vooral om centralere en marginalere groepen binnen Vlaanderen. In het verleden werd vooral de dialectsprekende, simpele volksmens tegengesteld aan de verfranste burgerij. In hedendaagse series is dat contrast grotendeels verdwenen en gebeurt de definitie van Vlaamse identiteit heel impliciet: door het tonen van een zeer alledaagse leefwereld, een *common sense* die nauwelijks